

Kulturno nasleđe kao savremena kulturna produkcija, kao kreacija

Cultural heritage as a contemporary cultural production, as creation

Jadranka Božić

Narodna biblioteka Srbije
Beograd, Srbija
jadranka.bozic@nb.rs

Sažetak

Ono što nazivamo kulturom u stvari je dug proces odabira i trijaže, zapravo ono što preostaje kada sve drugo bude zaboravljeno. Pitanje je da li je ono što smo izgubili bilo bolje od onoga što je sačuvano. Kako napraviti odabir za buduće generacije? I ko će to obaviti? Digitalni tehnološki napredak pokrenuo je i pitanje odnosa čovečanstva prema sopstvenoj prošlosti, u prvom redu prema onom vrednosnom korpusu istorijskih dostignuća koje čovečanstvo svrstava u kulturnu baštinu. Izneti su ideje o kulturnoj baštini kao savremenoj kulturnoj produkciji. Dat je istorijski, etimološki, teorijski, filozofski i ideološki kontekst odnosa između pojmova baštine i nasleđa u diskursu savremenih terminoloških određenja.

Ključne riječi: *naslijeđe, baština, diitalizacija, kreacija, animacija*

Abstract

What we call culture is in fact a long process of selection and screening, actually what remains when everything is forgotten. The question is whether what we have lost is better than what has been saved. How to make a choice for future generations? And who is going to do that? Digital technological progress raise the question of the relationship of humanity to its own past, primarily to these corps values of historical achievements that humanity belongs to the cultural heritage. Idea of cultural heritage as a conte prary cultural production is presented in text. There is also given the historical, etymological, theoretical, philosophical and ideological context of relations between the concepts of heritage and inheritance in discourse of contemporary terminological definitions.

Keywords: *heritage, inheritance (legacy), digitization, creation, animation*

Osim dubokog zahvata u sve dimenzije savremene egzistencije i otvaranja nedoumice u pogledu budućih razvojnih tokova, digitalni tehnološki napredak pokrenuo je i pitanje odnosa čovečanstva

prema sopstvenoj prošlosti, u prvom redu prema onom vrednosnom korpusu istorijskih dostignuća koje čovečanstvo svrstava u kulturnu baštinu. Otuda, jedno od pitanja koje se nameće glasi: kako u okolnostima kada je veći deo čovečanstva usvojio naučno-tehnološke inovacije i u najvećoj meri prihvatio obrasce medijske, a danas sve više informatičke kulture, očuvati baštinu ljudske zajednice, dostignute vrednosti?

Potreba da se najvrednije ljudske i prirodne tvorevine koje svedoče o čovekovom postojanju i trajanju sačuvaju u najautentičnijem obličju i kao takve dopru do budućnosti, u neposrednoj je vezi s realnom kratkotrajnošću ljudske egzistencije i čovekovim nastojanjem da svoju konačnost prevlada upravo kroz uspostavljanje kulture sećanja. U tu svrhu čovek istražuje, sabira, sakuplja, beleži, snima i čuva i u najrazličitijim formama prenosi dokaze o svom trajanju. Nije li pismo jedno od prvih i najznačajnijih čovekovih dostignuća koje će mu pomoći da sačuva pamćenje? To isto možemo reći i za docnije izume štampe, litografije, fotografije, fonografa, kinematografa, magnetnih zapisa... Sve to skupa čini jednu kulturu sećanja koja sakuplja i poštuje odbačene i istrošene memorabilije (Manfred Osten).

Digitalizacija biblioteka, ali i drugih institucija kulture poput muzeja i arhiva, predstavlja novi pristup u povezivanju tehnoloških dostignuća i informaciono-komunikacionih tehnologija sa kulturnom praksom i očuvanjem nasleđa.

Mogućnosti koje digitalizacija kulturne baštine i digitalni resursi stavljaju pred istraživače kulturne riznice čovečanstva znače i potrebu novog, sveukupnog sagledavanja kulture i formulisanja nove paradigme razumevanja, kako kulturnog nasleđa, tako i kulturnog stvaralaštva u vremenu u kojem živimo. Kulturna baština, kao deo nacionalnog identiteta jednog naroda, svedok je njegove prošlosti, dostignuća i kulturnog bogatstva. Kao trajna civilizacijska vrednost, u prvi plan ističe potrebu za čuvanjem, kako bi bila predstavljena drugim narodima, ali i budućim generacijama.

Postavlja se logično pitanje: Nije li digitalizacija određene građe istovremeno i jedan oblik kanonizacije? Nisu uspostavljeni jedinstveni kriterijumi u pogledu toga šta zaslužuje, a šta ne da se digitalizuje. Gotovo ni u jednom području koje se bavi kulturnim nasleđem i vrednovanjem zbog toga nije tako virulentno pitanje ko danas u epohi digitalne komunikacije i još uvek nerazjašnjenog načina

dugoročnog arhiviranja podataka, odlučuje o tome čega ćemo se sutra sećati (Osten). Naučno-umetnički krugovi ili neki drugi centri političke i ekonomske moći?

Digitalno tehnološko okruženje predstavlja realnost savremenog sveta. Rekli bismo da su digitalnim tehnologijama primerenije komunikacijske funkcije nego čuvanje duhovnih sadržaja. Da li će taj problem biti prevaziđen novim, naprednijim tehnološkim rešenjima – pokazaće budućnost.

Digitalni mediji imaju potencijal, više nego ijedna starija tehnologija, da utiču na prezentovani kontekst kulturne slike koju stvaraju. Velika prednost digitalnih medija je u tome što oni imaju moć da spomenik ili artefakt koji je uništen ili izgubljen – virtuelno rekonstruišu. Čak i ceo grad može ponovo biti izgrađen u jednom virtuelnom prostoru. Digitalni mediji imaju dovoljno kapaciteta da postanu veoma moćno oruđe za obnavljanje slike prošlosti, da uhvate esenciju vidljivog isto kao i nevidljivog, tj. da vrlo verno prikažu, putem 3D rekonstrukcije, nekadašnji izgled nekog kulturnog spomenika ili objekta, ali i da simuliraju način života društva koje je izgradilo i koristilo taj objekat.

Cilj prenošenja iz analognog u digitalni oblik nije samo zaštita, edukacija i dostupnost dokumenata, već i promovisanje istorijskog nasleđa koje ovim putem postaje dostupno široj javnosti. Digitalna i multietnička revolucija obeležavaju vreme u kojem živimo: obe čine da se lični identitet odvajaju od tradicije, korena.

Promovišemo ideju o kulturnoj baštini kao savremenoj kulturnoj produkciji. Ona nam nije zadata, data kao poklon, nego je tek naš zadatak, smatra Sreten Ugričić. Kulturno nasleđe tek mora da bude stvoreno, izvučeno iz naslaga prošlosti, podrazumevanja, mora da se reanimira. Ova procedura je suprotnost reprodukciji, parlogu, reciklaži. Artefakata kulturne baštine nema bez produkcije kao invencije. Istrajavanje samo na činjenici i statusu kulturnog dobra iz prošlosti nije dovoljno, to je tek polazna osnova za kreaciju i interakciju sa kontekstom. S tim u vezi, funkcionalna primena informaciono-kompjuterski-mrežnih tehnologija (ICNT) i digitalizacije obećava znatne prednosti. To je otvoren domen za višedimenzionalno kreiranje i distribuciju kulturnog nasleđa kao aktivnog i interaktivnog sadržaja u svim kontekstima. Hiljadama godina unazad kultura se uspostavljala, održavala i nadograđivala kroz materijalizaciju. Sada se smer kulturnih kretanja preokreće, objašnjava Ugričić – kultura se produkuje i reprodukuje, preobražava, grana i diseminuje kroz dematerijalizaciju, u formi informaciono-komunikacionih tehnologija, medija, mreža, polja... Digitalna kultura je postala onoliko moćnija od pisane koliko je pisana bila moćnija od govorne.

Digitalizacija kulturnog (materijalnog i duhovnog) nasleđa ne podrazumeva samo binarni prepev sadržaja

koji postoje kao knjige, slike, dokumenti, arhivska građa, zvučni i filmski zapisi ili pokretni i nepokretni objekti; reč je o složenom procesu razvoja programske i fizičke mreže informacionih sistema, uz poštovanje odgovarajućih metodoloških i tehnoloških aspekata, strategije i standarda, šire medijske i stručne prezentacije. Razvojem nauke i tehnike, posebno napretkom u području informatičkih nauka, istorijska suština čoveka se definiše na nov način. Čovek, zajedno s prirodom, kosmosom i istorijom, postaje medijski posredovan kroz novu digitalnu sliku sveta.

Koncept kulturne baštine je vremenom proširivan, tako da on više ne obuhvata samo drevne spomenike, umetnička dela i prirodne celine, već i ličnu baštinu. Pojam kulture obuhvata sve aspekte ljudskog života; kultura je, dakle, sveobuhvatnost raznolikosti duhovnih, materijalnih, intelektualnih, emocionalnih i estetskih manifestacija. U pitanju je sposobnost zajednice da prepozna, identifikuje i proizvodi simbole na različite načine, ona je sveukupnost materijalnih i duhovnih dobara jednog naroda.

Baštinu možemo da digitalizujemo samo ako shvatimo njenu suštinu i način delovanja na ljude. Digitalni mediji imaju mogućnost da obnavljaju slike prošlosti, da uhvate esenciju vidljivog kao i nevidljivog. Jedan od izazova digitalnosti je – kako digitalizovati sećanje, priču, ideju, misao ili događaj iz prošlosti. Baština, tj. nasleđe je nešto što je živo. Kako digitalizovati dedovinu? Kako zabeležiti smisao nasleđivanja i pamćenja, smisao zaboravljanja? Nedefinisana nacionalna strategija o digitalizaciji, nepoverenje prema savremenoj tehnologiji s jedne strane, i pitanja kulturološke i društvene prirode s druge, doprinose umnogome nejasnom sagledavanju mogućnosti digitalizacije.

Nasleđe, prirodno i kulturno, postaje zajednička tekovina čovečanstva tek Konvencijom o zaštiti svetuskog kulturnog i prirodnog nasleđa (UNESCO 1972) koju su ratifikovale 183 zemlje januara 2007. godine. Digitalno nasleđe je već počelo da transformiše proces kreiranja i razumevanja prošlosti. Prošlost je jedna od najvirtuelnijih realnosti, nekada živa realnost koja je danas živa samo u fragmentima i može se iskusiti samo retrospektivno. Tradiciju postaje sve teže definisati i označiti u svetu koji se stalno menja. Pod uticajem globalizacije, tradicija se preoblikovala i dobila nove dimenzije. Čuvanje digitalnih zapisa postaje novi tip zaveštanja pokolenjima.

Jedan ekskurs o značaju etimologije: nasleđe i baština - terminološka zbrka i rasplet

U radu skrećemo pozornost i na odnos pojmova (kulturna) baština i (kulturno) nasleđe u kontekstu savremenih terminoloških određenja. Pojmovi baština i nasleđe često se koriste kao sinonimi, iako oni – po svom sadržaju, opsegu i dosegu – to nisu. O odnosu ovih pojmova pisano je više puta, sa različitim polazišta i sa druga-

čijim ciljevima (npr.- Chastel 1988, Poulot 1988, Šola 2003, Bulatović 2005, Gavrilović 2010, Popadić 2010). Tu nalazimo istorijske, genealoške, etimološke, lingvističke, teorijske i ideološke kontekste ovih odnosa. Od davnina je poznato da imenovanjem određujemo granice i svojstva onoga što imenujemo. Odomaćen i sve više upotrebljavan kod nas termin baština, odabran je zahvaljujući činjenici da je u svakodnevnom govoru napušten, pa ima obol starog, tradicionalnog, te time i lepog termina, koji se, (najverovatnije upravo iz tih razloga) u širokoj javnosti smatra primerenim čitavom konceptu očuvanja kulturnog nasleđa, kao očuvanja svega onoga što je prošlo, a što se izjednačava sa, pre svega, nacionalnim identitetom. Termin baština se na srpskom govornom području u smislu kulturnog dobra, materijalnog ostatka prošlosti, u ovom smislu prvi put pojavljuje krajem XX i početkom XXI veka u nekim državnim aktima, gde se paralelno pojavljuju baština i nasleđe. U engleskom jeziku se za kulturno/prirodno i drugo nasleđe koje potpada pod koncept zaštite koristi termin heritage, koji je različit od termina inheritance (nasledstvo), a koji ukazuje isključivo na formalno-pravno nasleđivanje.

U Vukovom "Srpski rječnik" (1852/1969) za baštinu piše da znači – očevina. Prema "Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU" (1996) baština znači – sve što je nasleđeno od oca ili predaka, nasleđe, dedovina, očevina, zemlja, nasleđena duhovna dobra, posed, imanje. No, kako se kaže u "Etimološkom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika" (Skok, 1972), to je pravni termin, koji se iz crkvenog slavenskog jezika raširio i na zapad, potiče od staroslovenske reči bašta (=otac) a znači očevina, dedovina. Čak i sasvim novi rečnici, kao npr. "Rečnik srpskog jezika Matice srpske" (2007) kažu da je baština – nasleđena imovina, očevina, dedovina.

Tako ovaj termin zapravo ukazuje na isključivo vrednovanje patrilinarnog nasleđivanja, nasleđivanje od očeva. Za termin nasleđe se "Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika" (1996) kaže da znači – ono što se po tradiciji preuzima iz prošlosti kao element duhovnog, kulturnog života jednog naroda, nasledstvo. Dakle, to je širi termin koji nije ograničen ni rodno, niti samo na krvne srodnike, te nije ni esencijalistički.

Ljiljana Gavrilović ovim izvodi zaključak da problematična terminologija ukazuje na patrijarhat i njegovo nasleđe. Imenujući kulturno nasleđe baštinom, mi zapravo, ugrađujemo patrijarhalni koncept u ono što smatramo i promoviramo kao svoj (nacionalni) identitet. Isto čine i mnoge druge države (u Francuskoj patrimoine, u Španiji patrimonio, u Sloveniji dediščina).

Autorka se naravno ne zalaže za proterivanje lekseme baština iz kolokvijalne upotrebe. Rasprava se odnosi isključivo na baštinu kao stručni termin, u nauci. Usvajanjem baštine kao stručnog termina dolazimo u situaciju da sami

otvaramo mogućnost da Altun-alem džamija ili Lepenski vir i niz drugih materijalnih i nematerijalnih ostataka različitih kultura na tlu Srbije budu isključeni iz zaštite nekim mogućim pozivanjem na izvorno značenje termina.

Milan Popadić primećuje da je nedovoljnost termina nasleđe uočljiva kroz upotrebu prideva koji treba dodatno da ga odrede (npr. prirodno, kulturno, materijalno, nematerijalno nasleđe). I pita se - šta identifikuje kulturu, baštinu i nasleđe, a šta ih razdvaja? Povezuje ih čovek. A koja su njihova distinktivna obeležja?

Može li se reći da kulturu sačinjavaju različiti nosioci nasleđa, pri čemu baština predstavlja mehanizme usklađivanja i odabira, stvarajući pod okriljem ovog pojma životni prostor pamćenja?

Koji je pojam, baština ili nasleđe - obuhvatniji? Ako postoji kulturno nasleđe, znači li to da postoji i nekulturno? Ako pojam baštine određujemo preko sintagme kulturno nasleđe, da li se i baštini sme pridenuti pridev kulturno? Ili je on njoj imanentan?

Kulturna dobra koja nastaju vrednosnim delovanjem čoveka nisu ništa drugo nego nosioci nasleđa. Objedinjeni u sistem, oni sačinjavaju kulturu. Mehanizam usaglašavanja nosilaca nasleđa zasnovan je na umeću pamćenja. U tom sistemu, baština (patrimonium) mogla bi biti ono što objedinjuje kulturne mehanizme i nosioce nasleđa.

Ovim dobijamo mogućnost da se u okviru sistema baštine objedine različita nasleđa. Nasleđa mogu biti suprotstavljena (na primer po osnovu verskog, etničkog ili političkog vrednosnog predznaka), ili mogu biti neželjena (poput ratnih zločina). I upravo je uloga baštine da uspostavi mesta gde se svesno radi na gradnji onoga što jedno drugom odgovara (da se podsetimo Sloterdijkovih reči) i to putem umeća pamćenja, koje će pojedinačne sadržaje nasleđa objediniti u smisaoni poredak. Zato i možemo da govorimo npr. o baštini nekog grada, dakle o baštini koja nužno okuplja pojedinačno različite slojeve nasleđa (nacionalne, verske, političke, estetske). Ili, govorimo, s druge strane, o svetskoj baštini, kao utopijskoj ideji o zajedničkim vrednostima čovečanstva. Rečju, baštinu (patrimonium) bismo mogli pojmiti kao kultivisanje nasleđa.

Literatura

Asman, Alaida. Rad na nacionalnom pamćenju. Beograd: Svetovi, 2002.

Chastel, André. Pojam baštine. // Pogledi 3/4(1988), 709-723.

Kuljić, Todor. Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti. Beograd: Čigoja, 2006.

Bulatović, Dragan. Baštinstvo ili o nezaboravljanju. // Kruševački zbornik 11(2005), 7-20.

Gavrilović, Ljiljana. Nomen est omen: baština ili nasleđe – (ne samo) terminološka dilema. // *Etnoantropološki problemi* 2(2010), 41-53.

Osten, Manfred. Pokradeno pamćenje: digitalni sistemi i razaranje kulture sećanja – Mala istorija zaboravljanja. Novi Sad: Svetovi, 2005.

Popadić, Milan. Kulturno nasleđe – ogled iz filozofije baštine. // *Etnološko-antropološke sveske* 4 (2010), 11-22.

Ćirić, Ivana. Interpretacija kulturnog nasleđa u virtuelnoj realnosti. // *Kultura* 129(2010), 286-299.

Ćirić, Ivana. Kulturna baština za WWW generacije: neki aspekti procesa digitalizacije. // *Etika u nauci i kulturi. Međunarodna naučna konferencija, Beograd, Filološki fakultet*, 2009.

Ugričić, Sreten. Kultura i čovek dematerijalizacije. // *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*. 1(2007), 147-151.
Šola, Tomislav. Eseji o muzejima i njihovoj teoriji. Prema kibernetičkom muzeju. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM, 2003.

**

Mr.sci. Jadranka Božić (1959). *Diplomirala je opštu književnost i teoriju književnosti na Filološkom, a stekla magisterij iz sociokulturne antropologije (1994) na Filozofskom fakultetu u Beogradu sa tezom o temi „Mitsko i sakralno u književnom kontekstu“. Doktorand je na Fakultetu političkih nauka (komunikologija) o temi Legati*

kao činioci kulturnog i nacionalnog identiteta: s posebnim osvrtom na legate u Narodnoj biblioteci Srbije. Radi u Narodnoj biblioteci Srbije u Odjeljenju serijskih publikacija. Polja njenog interesovanja su: sociokulturna antropologija, informatička kultura, sociolingvistika, kulturologija, komunikologija, filozofija medija, teorija vizuelne kulture i dr. Učesnica je domaćih i stranih međunarodnih naučnih skupova, pozvani i gostujući predavač i autorica brojnih radova o temama iz oblasti interesovanja u domaćoj periodici.

*

Jadranka Božić, MA (1959). *She graduated at the Group of World Literatures and Theory of Literature at Faculty of Philology and became MS in the sphere of socio-cultural anthropology (1994) at the Faculty of Philosophy in Belgrade with thesis of the Myth and sacral in literature context. She is a dissertand at the Faculty of Political Sciences (communication science) with topic of Legacies as factors of cultural and national identity : with a special review on legacies in the National Library of Serbia. She works in the National Library of Serbia at the Department of Periodicals. Socio-cultural anthropology, information culture, socio-linguistics, culturology, communication sciences, philosophy of media, theory of visual culture etc. are the spheres of her orientation. She is a participant of the internal and international symposiums, invited visiting lecturer at the University of Belgrade and the author of numerous papers with the themes and orientations connected with the internal periodicals.*